

การศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยาจองเหล้า
ในภาคเหนือของประเทศไทย

A study on Herbal Medicine for Making Spiritual Liquor
in Northern Thailand

บทคัดย่อ

การศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของพืชสมุนไพรที่ใช้ทำยาจองเหล้าในภาคเหนือของประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลพืชสมุนไพรที่เป็นส่วนประกอบของยาจองเหล้า สูตรตำรับ และสรรพคุณ อันเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา พร้อมทั้งศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ชนิดพันธุ์ที่ถูกต้อง และรวบรวมพันธุ์พืชสมุนไพรเหล่านั้น ปลูกที่สวนพฤกษศาสตร์ องค์กรสวนพฤกษศาสตร์ เพื่อเป็นตัวอย่างในการศึกษาต่อไป โดยวิธีการสอบถามข้อมูลจากหมอยาพื้นบ้านในท้องที่ต่างๆ และจากตำรายาล้านนา จากนั้นได้ทำการศึกษาและเก็บตัวอย่างพันธุ์ไม้ร่วมกับหมอยาพื้นบ้านแล้วนำมาตรวจสอบชื่อทางพฤกษศาสตร์ด้วยรูปวิธาน (Key) เปรียบเทียบตัวอย่างที่หอพรรณไม้ องค์กรสวนพฤกษศาสตร์ (QBG) หอพรรณไม้ คณะวิทยาศาสตร์ และคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (CMU) หอพรรณไม้ กรมป่าไม้ (BKF) และหอพรรณไม้กรมวิชาการเกษตร (BK) เก็บตัวอย่างไว้ที่หอพรรณไม้ องค์กรสวนพฤกษศาสตร์

ผลจากการศึกษาระหว่างเดือนกรกฎาคม 2539 ถึง เดือนตุลาคม 2540 สามารถรวบรวมสูตรตำรับได้ 91 สูตร พืชที่ใช้เป็นส่วนประกอบของยาจองเหล้า 242 ชนิด สามารถวิเคราะห์หาชื่อทางพฤกษศาสตร์ได้ 209 ชนิด (species) 166 สกุล (genus) รวมอยู่ใน 77 วงศ์ (family) ที่หาชื่อได้เฉพาะสกุล 12 ชนิด และไม่สามารถวิเคราะห์หาชื่อได้อีก 21 ชนิด พืชสมุนไพรที่นำมาปลูกในสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ จ.เชียงใหม่ มีทั้งสิ้น 70 ชนิด พืชสมุนไพรที่เป็นตัวยาหลักทางภาคเหนือ อาทิ จะค้ำน (*Piper* sp.) ฝาง (*Caesalpinia sappan*) ปิ๊ดปีวแดง (*Plumbago indica*) กำลั้งเสื่อไคร้ง (*Betula alnoides*) มะเขือแจ้เครือ (*Securidaca inappendiculata*) รวงแดง (*Ventilago denticulata*) พริกไทย (*Piper nigrum*) ฮ่อสะพายควาย (*Reissanthia grahamii*) กำลั้งข้างเผือก (*Hiptage bengalensis* var. *candicans*) ดีปลี (*Piper retrofractum*) จะง้านแดง (*Piper* sp.) โคนไม้รูปล่ม (*Elephantopus scaber*) เปล้าใหญ่ (*Croton oblongifolius*) ม้าแม่กล้า (*Polygala chinensis*) มะเขือแจ้ป่าพะ (*Polygala crotalarioides*) มะเขือแจ้ (*Solanum aculeatissima*) หัสคีน (*Croton birmanicus*)

ถมเล็ง (*Cassia fistula*) เขืองเข่งม้ (*Leea indica*) จุ่งจาดิง (*Tinospora crispa*) จี้เหตัก (*Cassia siamea*) และตีเสื่อน้อย (*Vitex trifolia*)

Abstract

A study on herbal medicine for making spiritual liquor in Northern Thailand was conducted aiming at collecting the local wisdom on information of the plant species, spirit liquor formulas and their indication. The living specimens also were brought to planted at the Botanical Garden, for further study. Information was gathered from local practitioners and Lanna prescription records and followed by field collecting trip with local practitioners. Specimens were identify by standard method of Identification and compared with specimens at the Herbarium, Botanical Organization (QBG); Herbarium, Royal Forest Department (BKF); Herbarium, Agriculture Department (BK); and Herbarium, Faculty of Science and Faculty of Pharmacy, Chiang Mai University (CMU).

The result from the study during July 1996-October 1997 indicates 91 tincture formulas, and 242 species of plant used in the preparation of spirit liquor. A number of 209 species, 166 genera and 77 families were identified. There are 12 species known only to the genus name and 21 species are left unknown. A number of 70 species have brought to planted at Queen Sirikit Botanic Garden, Chiang Mai. Some major groups of high value medicinal plant for making spiritual liquor in Northern Thailand are: *Piper* sp., *Caesalpinia sappan*, *Plumbago indica*, *Betula alnoides*, *Securidaca inappendiculata*, *Ventilago denticulata*, *Piper nigrum*, *Reissanthia grahamii*, *Hiptage bengalensis* var. *candicans*, *Piper retrofractum*, *Elephantopus scaber*, *Croton oblongifolius*, *Polygala chinensis*, *Polygala crotalarioides*, *Solanum aculeatissima*, *Croton birmanicus*, *Cassia fistula*, *Leea indica*, *Tinospora crispa*, *Cassia siamea*, and *Vitex trifolia*.